

УДК 94(477)“654”

Н. М. Микитчук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ В СФЕРІ НАУКИ Й ОСВІТИ

Досліджуються напрямки та перспективи співпраці України з країнами Центральної Азії в сфері науки й освіти.

Ключові слова: Україна, Центральна Азія, освіта, наука, вузи, науково-технічне співробітництво, угоди, перспективи.

Исследуются направления и перспективы сотрудничества Украины со странами Центральной Азии в сфере науки и образования.

Ключевые слова: Украина, Центральная Азия, образование, наука, вузы, научно-техническое сотрудничество, соглашения, перспективы.

The author investigates main lines and perspectives of cooperation between Ukraine and the countries of Central Asia in the field of science and education.

Key words: Ukraine, Central Asia, education, science, universities, scientific and technical cooperation, agreements, prospects.

Постановка проблеми. За сучасних умов глобалізації освіти, нових вимог до її модернізації, потреб розвитку науки, впровадження новітніх наукових розробок в різних сферах українська освіта і наука мають відповідно розвиватися й шукати різні вектори для співробітництва. Безумовно, перспективним є центрально-азійський напрям, де Україна може на гідному рівні представити свої переваги в даній сфері, враховуючи зростаюче стратегічне значення Центральної Азії для зовнішньої політики України.

Різні аспекти взаємовідносин України з країнами Центральної Азії стали об'єктом дослідження ряду авторів. Однією з ґрунтовних робіт з даної проблеми стала монографія під редакцією В. Шведа, в якій дано аналітичні оцінки проблемам і перспективам азійського напрямку зовнішньої політики України [1]. Значна частина робіт присвячена пріоритетним напрямкам двосторонніх взаємин України з Туркменістаном, Казахстаном, Узбекистаном, Киргизстаном і Таджикистаном, зокрема науковій та освітній співпраці [4; 5; 7; 8]. Загалом проблема особливостей формування та розвитку співробітництва України з країнами Центральної Азії на сучасному етапі представлена в науковій літературі, проте деякі її аспекти вимагають більш детального розгляду.

Метою дослідження є аналіз особливостей та перспектив взаємовідносин України з країнами Центральної Азії в сфері освіти і науки.

Основні положення. Співпраця України з центральноазійськими країнами в науковій та освітній галузях регулюється, насамперед, двосторонніми основоположними договорами з Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном, Туркменістаном та Узбекистаном на засадах партнерства та рівноправності, в яких закріплено зобов'язання сторін не допускати жодної дискримінації представників народів за національною ознакою [4, с. 18]. Підписано ряд міжурядових та галузевих угод про співробітництво в галузі освіти, науки і технологій, про взаємне визнання та еквівалентність документів про освіту та вчені звання, про співробітництво в галузі атестації наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

Угоди передбачають взаємодію міністерств, відомств, академій наук, науково-дослідних установ та організацій, ВНЗ і наукових співробітників держав у сфері природничих, технічних і гуманітарних наук на основі прямих угод, договорів і контрактів між ними, а також створення спільних міждержавних комісій з питань науково-технічної співпраці.

Серед форм науково-технічного співробітництва у багатосторонньому форматі на даний час досить активно використовується організація міжнародних наукових і науково-практичних конференцій. У двосторонньому форматі це – обмін науковою і науково-технічною інформацією, документацією, літературою та бібліографічними виданнями, проведення спільних семінарів, робочих зустрічей, обмін фахівцями і вченими.

Теоретичні підвалини такого співробітництва з усіма країнами регіону достатньо схожі, їх практична реалізація залежить від ряду чинників: досвіду співпраці з конкретною країною в даній сфері, рівня політичних контактів та економічних інтересів, розвитку освіти і науки в певній країні.

Важливими чинниками, які позитивно впливають на взаємодію в науковій та освітній сферах з Казахстаном, є достатньо зважена зовнішня політика стосовно України, застосування оптимальних підходів в етнічному контексті, наявність великої української діаспори, ряд історичних подій, які пов'язують долі народів. Українська діаспора є третьою за чисельністю етнічною групою після казахів і росіян. У РК мешкає понад 330 тис. представників української національності, функціонує 26 українських громадських об'єднань, 56 філій. У Казахстані виходять в ефір теле- і радіопередачі українською мовою, видаються дві газети українською мовою – «Вісті України» та «Українські новини». Традиційними стали щорічні Шевченківські читання [13].

Українська мова в окремих навчальних закладах вивчається як самостійний предмет. В Астані діє Український навчальний комплекс, до якого входять гімназія, дитячий садок, недільна школа та в якому всі предмети викладають українською мовою. Плідну діяльність з відродження і розвитку української мови, культури, національних традицій і звичаїв українців у Казахстані здійснює асоціація «Українці Казахстану».

Активізується взаємодія між науковими центрами двох країн, зокрема між Київським національним університетом імені Тараса Шевченка та Євразійським національним університетом імені Льва Гумільова, яка дає можливість ученим і студентам обох країн спільно проводити наукові заходи, розвивати науково-технічний потенціал двох країн. Чимало студентів з Казахстану навчається у вищих навчальних закладах України [8]. У листопаді 2012 р. підписано двосторонню угоду про співробітництво між Дніпропетровським національним університетом ім. Олеса Гончара та Карагандинським державним технічним університетом.

Велику роль у розвитку українсько-узбецьких зв'язків відіграє більш ніж 100-тисячна українська діаспора Узбекистану та тридцятитисячна узбецька діаспора України. Українська діаспора в Узбекистані сформувалася, головним чином, у період після Другої світової війни. З 1959 р. по 1970 р. чисельність українців у республіці зросла з 87,9 тис. до 111,7 тис. чоловік. За даними перепису населення 1989 р. в Узбекистані проживало вже 153,2 тис. етнічних українців (0,8 % населення країни). Своєю рідною мовою вважали українську 49,2 % українців Узбекистану [3].

В Узбекистані діє шість українських культурних центрів, котрі сприяють збереженню української мови серед діаспори. Україномовна газета «Надія» випускається Янгіюльським українським культурним центром. На її сторінках публікуються матеріали, присвячені внутрішній і зовнішній політиці України, двостороннім відносинам, життю української громади в Узбекистані. З 1996 р. Український культурний центр «Батьківщина» почав випускати однойменний вісник «Батьківщина». У тому ж році на узбецькому телебаченні почала виходити телепередача «Добра хата», яка значну частину ефірного часу присвячує популяризації української мови.

Між двома країнами підписано документи про співпрацю між Київським національним університетом імені Тараса Шевченка та Національним університе-

том Узбекистану імені Мірзо Улугбека, про співпрацю між містом Львів (Україна) і містом Самарканд (Республіка Узбекистан) [5].

У березні 2001 р. у середній школі-ліцеї № 110 ім. Т. Г. Шевченка в Ташкенті, побудованій після землетрусу 1966 р. українськими будівельниками, відкрито факультативний клас з вивчення української мови і літератури, працює українська недільна школа. У грудні 2002 р., під час дводенного візиту до Республіки Узбекистан Президент України Л. Кучма брав участь у церемонії відкриття пам'ятника Т. Шевченку в Ташкенті. Щорічно 9–11 березня в Ташкенті проходять урочисті церемонії, присвячені роковинам Т. Шевченка. У них беруть участь не тільки співробітники дипломатичної установи України, представники українських культурних центрів, керівництво, вчителі та учні школи-ліцею № 110 ім. Т. Шевченка, а й представники узбецької творчої інтелігенції, держави, ЗМІ, громадськості. Заходи із вшанування пам'яті Кобзаря проводяться в Республіканському інтернаціональному центрі і Республіканській дитячій бібліотеці Узбекистану. У школі-ліцеї проходять тематичні уроки, присвячені його життю і творчості [4, с. 20].

У рамках чинної Угоди між Україною та Узбекистаном про співробітництво у сфері освіти у вузах України навчається молодь Узбекистану. З 2004/2005 навчального року Україна виділяє гранти, в межах 35 місць, узбецької молоді для навчання в своїх вузах. Замовлення на навчання формуються на основі бажань української діаспори та таких промислових гігантів, як Навойський і Алмаликський гірничометалургійні комбінати, АТ «Вугілля» та інші. Професію вони отримують у Національному авіаційному університеті (м. Київ), Національній гірничій і Національній металургійній академіях України (м. Дніпропетровськ), Національному аерокосмічному університеті ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Донецькому національному технічному університеті. Впроваджена програма обміну студентами національних університетів двох країн передбачає, зокрема, проходження ними навчальної практики в Україні та Узбекистані.

Восени 2004 р. Президенту України Л. Кучмі було вручено Диплом Почесного доктора, мантию і медаль Національного університету «Узбекистан» імені М. Улугбека (Ташкент). Вручаючи нагороду, ректор Національного університету «Узбекистан» Турабек Даліміла підкреслив, що цим відзначено заслуги глави української держави у розширенні українсько-узбецьких відносин та вагомий внесок у розвиток науки і освіти [4, с. 21]. У 2004 р. делегація Національного університету «Узбекистан» перебувала в Києві в рамках урочистостей з нагоди святкування 170-річчя Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Президенту Узбекистану – І. Карімову присвоєно звання Почесного доктора Київського національного університету ім. Т. Шевченка. У червні 2004 р. під час поїздки в Республіку Узбекистан ректор Київського національного університету В. Скопенко вручив главі узбецької держави відповідний диплом. В. Скопенко під час зустрічей з президентом, а також міністром середньої та вищої освіти Узбекистану і ректором Національного університету Узбекистану ім. М. Улугбека обговорили подальший розвиток співробітництва між вузами двох держав.

Навесні 2004 р. Запорізький національний технічний університет (ЗНТУ) віддала делегація Узбекистану, до складу якої входили Посол Узбекистану в Україні Равшанбек Алімов і радник посла з торгово-економічних питань Салахїтдін Салихов. Гостей прийняв ректор університету С. Б. Беліков. Під час зустрічі обговорювалося питання про встановлення культурних, наукових та ділових зв'язків між ЗНТУ та університетом м. Навої [4, с. 21].

Однак українсько-узбецьке співробітництво в науково-технічній сфері зараз стримується через обмеженість бюджетних коштів з обох сторін. На жаль, сьогодні в рамках українсько-узбецької науково-технічної програми виконується тільки один проект, що отримав широкий міжнародний резонанс, – «Розвиток На-

глядової бази наземної оптичної астрономії на горі Майданак». За цим проектом в 1997–1998 рр. отримана інформація, що викликало значний інтерес світової наукової громадськості. Як наслідок, на міжнародній нараді з гравітаційних лінз (10–12 червня 1998 р.) в м. Осло (Норвегія) було прийнято рішення сприяти (за умови державної підтримки програми) підвищенню рівня матеріального забезпечення програми у вигляді розробки та виготовлення у Франції приладів для дослідження гравітаційних лінз. Крім того, відкрито WEB-сторінку в Інтернеті і запропоновано створити Міжнародний фонд для підтримки системи моніторингу гравітаційних лінз, до якої увійде обсерваторія на горі Майданак. Отже, спільний проект дозволив українським і узбецьким ученим високо підняти рейтинг національних наук у світі і сприяв виділенню міжнародними організаціями допомоги у вигляді сучасних приладів. Триває робота над проектами по створенню спільної лабораторії у сфері використання нетрадиційних джерел енергії.

У 1975 р. у Ташкенті було відкрито музей відомого вченого, педагога, українця за походженням, який прославив Узбекистан винаходом телефону (дослідження цього апарата проходили в Ташкенті в 1928 р.) – Бориса Павловича Грабовського, а в 2001 р. Сергелійський центр науково-технічної творчості учнів та молоді, що діє при музеї, і Український культурний центр «Батьківщина», за сприяння Посольства України в Узбекистані, відзначили 100-й ювілей з дня народження Б. Грабовського [1].

Останнім часом активно розвиваються і зміцнюються українсько-туркменські гуманітарні зв'язки. Кількість української діаспори на 1995 р. становила 22 400 осіб [9]. У Туркменістані діє товариство дружби «Україна-Туркменістан», при Посольстві України в Ашгабаді функціонує недільна школа української мови.

Слід відзначити і зацікавленість туркменської молоді в отриманні освіти у вищих навчальних закладах України. Україна стала першою державою, дипломи про вищу освіту та вчені звання якої визнаються в Туркменістані. За даними Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, на 1 січня 2011 р., в Україні навчалося понад 4 тис. туркменських студентів [6].

Під час офіційного візиту 12–13 вересня 2011 р. Президента України В. Януковича до Туркменістану були підписані двосторонні документи, що стали основою для співпраці в галузі науки та освіти: Угода про співробітництво між Національною академією наук України та Академією наук Туркменістану та Угода між урядами України та Туркменістану про співробітництво в сфері освіти [2].

У кінці березня – на початку квітня 2011 р. Туркменістан відвідала українська делегація на чолі з першим віце-прем'єр-міністром економічного розвитку і торгівлі України Андрієм Ключевим, який зустрівся з президентом країни Гурбангулі Бердимухамедовим. Серед іншого, темою обговорення стали також питання співпраці в галузі освіти, охорони здоров'я, культури, спорту та туризму, позначені в ряду пріоритетів міждержавних туркменсько-українських відносин [2]. У рамках засідання було визначено коло завдань і проблем, що вимагають подальшого опрацювання, у тому числі у форматі спільної Міжурядової комісії.

Концептуальні підходи роботи Посольства України в Киргизстані з поглиблення співпраці в культурно-гуманітарній сфері формуються на основі давніх традицій культурного обміну, що існують між двома країнами, та наявністю в Киргизстані досить численної української діаспори – близько 50 тис. чоловік [9].

Українська дипломатична установа в Киргизстані реалізовує затверджений МЗС План заходів щодо виконання іміджевої програми України в частині матеріальної підтримки осередків українства в цій країні. Протягом 2008 р. було проведено низку культурно-просвітницьких заходів в Киргизькій Республіці. Це і традиційні новорічні свята в школах та університетах, Шевченківські читання, студентські фестивалі, зустрічі з ветеранами Другої світової війни, чорнобильцями. Широкого розголосу набули урочистості з нагоди 90-річчя видатного вченого

Киргизької Республіки, доктора філологічних наук, професора Бішкекського гуманітарного університету, активного члена української громади Киргизстану, етнічного українця І. Шерстюка. У 2000-х рр., за сприяння українського посольства, вийшли у світ книжки: «Українці в Киргизстані», «Киргизька література і Тарас Григорович Шевченко. Дослідження та матеріали» [10].

Українське посольство щорічно працює над тим, щоб якісно заповнити українську квоту на прийняття громадян Киргизстану до вищих навчальних закладів України за рахунок держбюджету України. Число бажаючих отримати українську європейську освіту постійно зростає [11].

Зараз українське посольство в Киргизстані проводить відповідну роботу по установі в республіці Асоціації випускників українських вузів. Посольство підтримує робочі контакти з українською громадою Киргизстану, надає інформаційну, консультативну підтримку Українського Товариства Киргизької Республіки «Берегиня», якому в 2008 р. виповнилося 15 років. На першому національному каналі виходить щотижнева радіопередача «Берегиня».

За ініціативи та сприяння Посольства України відбувається розвиток існуючих центрів українознавства в киргизьких вузах і українських шкіл в Киргизстані, зокрема Центру україністики киргизько-російського Слов'янського університету, де з 2001 р. впроваджено вивчення української мови як другої іноземної з включенням відповідного запису до диплома, проводяться заходи щодо популяризації української культури; Центру вивчення української мови та культури на базі Бішкекського гуманітарного університету, яким отримано ліцензію на проведення курсів української мови. У центрі проводяться заходи з української тематики, випускається українсько-киргизька газета, в якій розміщуються матеріали про Україну та двосторонню співпрацю.

У січні 2009 р. відкрито Центр україністики в Киргизькому національному університеті ім. Ж. Баласагіна. У середній школі № 48 м. Бішкек протягом 8 років активно розвиваються початі за ініціативою українського посольства класи з вивченням української мови та літератури. У січні 2009 р. посольству вдалося відкрити додаткове приміщення-клас (за рахунком третій), облаштувати його меблями та організаційною технікою [10].

За сприяння українського посольства розвивається українське недільне навчання в селі Петрівка Чуйської області. У 2008 р. проведена робота по оновленню матеріальної та інформаційної бази українського класу. Школі передано українські народні костюми для дітей. На відкритих уроках учні недільних класів із задоволенням демонструють своє вміння читати вірші українською мовою.

Співпраця України з Таджикистаном у сфері освіти та науки є важливою складовою міждержавних відносин на сучасному етапі. Кількість української діаспори на 2000 р. становила 3800 осіб [9]. Серед помітних міжнародних науково-технічних заходів, у яких брали участь представники України, варто відзначити Міжнародну конференцію з регіональної співпраці в басейнах транскордонних річок (30 травня – 1 червня 2005 р., м. Душанбе), Міжнародну конференцію із скорочення стихійних лих, пов'язаних з водою (27–29 червня 2008 р., м. Душанбе), Міжнародну науково-практичну конференцію «Інноваційний розвиток університету: погляд студентів і молодих фахівців», присвячену Року освіти і технічних знань в Республіці Таджикистан (19–21 квітня 2010 р., м. Душанбе).

Прикладом співпраці України з Таджикистаном може слугувати програма офіційного візиту президента Таджикистану Емомалі Рахмона в Дніпропетровськ 16 грудня 2011 р. У рамках візиту обговорювалися можливості практичного використання нових форм науково-технічного співробітництва між Україною і Таджикистаном, а саме: формування спільних науково-дослідних програм і проєктів, проведення їх експертизи; створення спільних науково-дослідних колективів (спільні польові дослідження і експедиції, інноваційні та інші організації, які забезпечать впровадження нових технологій у секторах економіки). У Національ-

ному гірничому університеті відбулась зустріч Емомалі Рахмона зі студентами та представниками таджицької діаспори Дніпропетровщини. На сьогоднішній день в Дніпропетровську навчається близько 40 студентів [12].

Таким чином, на сучасному етапі співробітництво між Україною та країнами Центральної Азії у сфері освіти й науки динамічно розвивається, особливо в останні декілька років. Найбільш успішними є безпосередні контакти між університетами та установами. Результативною стала допомога українській діаспорі в Центральній Азії. Водночас, на жаль, практично відсутня загальнодержавна стратегія наукових та освітніх зв'язків України з державами регіону. Розробка і впровадження такої стратегії наразі надзвичайно актуальні з кількох причин: 1) українські вузи можуть запропонувати студентам Центральної Азії досить якісні освітні послуги, така співпраця була б взаємовигідною; 2) українські науковці мають ряд технічних розробок, які можливо впроваджувати на центрально-азійських об'єктах; 3) для підтримки етнічної самоідентифікації та національного розвитку української діаспори в регіоні слід розширити допомогу культурним та освітнім осередкам, підтримку зв'язків з етнічною Батьківщиною.

Бібліографічні посилання

1. Азійський напрям зовнішньої політики України: проблеми та перспективи. Аналітичні оцінки / за ред. В. О. Шведа. – К., 2008.
2. Виктор Янукович завершил официальный визит в Туркменистан [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rbc.ua/rus/top/show/viktor-yanukovich-zavershil-ofitsialnyy-vizit-v-turkmenistan-13092011162100>
3. Долганов В. Відродження «шовкового шляху» [Електронний ресурс] / В. Долганов // Газета «Київська правда». – 7 лютого 2011 р. – Режим доступу: <http://www.kievpravda.kiev.ua/index.php?article>
4. Дуднік О. Українсько-узбецькі стосунки. Історія і сучасність / О. Дуднік // Український історичний збірник. – 2010. – Вип. 13. – С. 17–22.
5. Жумабаєв А. Казахстансько-українські відносини: із глибини століть – в успішне майбутнє [Електронний ресурс] / А. Жумабаєв. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/article.html?id=471>
6. Ключев пригласил туркменских студентов в украинские вузы [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://news.liga.net/news/N1109508.html>
7. Кравець В. Основні напрями співробітництва між Україною і Таджикистаном / В. Кравець // Політика і час. – 2008. – № 12. – С. 11–15.
8. Лажнік Й. Основні напрями співробітництва між Україною і Казахстаном [Електронний ресурс] / Й. Лажнік, В. С. Мамбетова. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/Portal/natural/nvnu/misnarod_vidnos/.../Lazhnik.pdf
9. Макарчук С. А. Етнічна історія України [Електронний ресурс] / С. А. Макарчук. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/history/makarчук_eiu/part17/1701.htm
10. Партнерство для устойчивых результатов [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/kg/ru/component/resource/article/233-What%20UN%20does/5-joint-programmes>
11. Протокол про співробітництво між Міністерством закордонних справ України і Міністерством закордонних справ Киргизької Республіки (від 12 листопада 2007 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/36899.htm>
12. Сьогодні з робочим візитом на Дніпропетровщині перебуває Президент Республіки Таджикистан Емомалі Рахмон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.adm.dp.ua/OBLADM/Obladm.nsf/\(docweb\)/34B7B6F361CC4C22579680030DBE5?OpenDocument](http://www.adm.dp.ua/OBLADM/Obladm.nsf/(docweb)/34B7B6F361CC4C22579680030DBE5?OpenDocument)
13. Українсько-казахстанські відносини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/vienna/ua/publication/content/1050.htm>
14. Чернышов Е. Развитие отношений между Украиной и Таджикистаном после официального визита В. Януковича в Душанбе / Е. Чернышов // Сегодня. – 2011. – № 54. – С. 3.

Надійшла до редколегії 14.11.2012